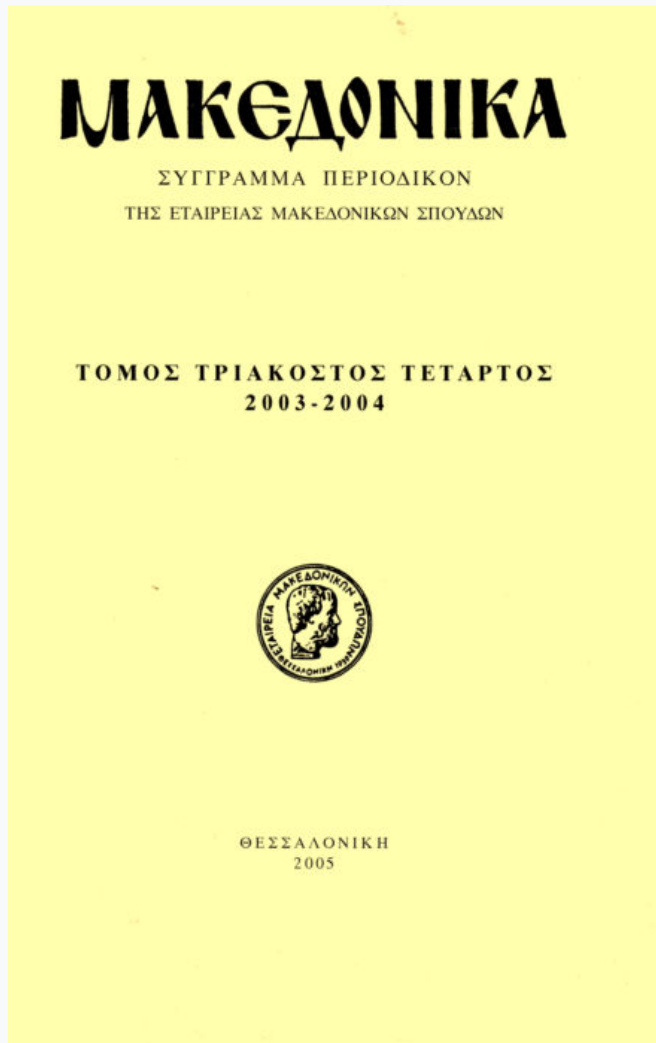

Μακεδονικά

Τόμ. 34, Αρ. 1 (2004)

Δημήτριος Άγγ. Παπάζης, Ο Μητροπολίτης
Αθανάσιος Μεγακλής (1848-1909)

Αθ. Ε. Καραθανάσης

doi: [10.12681/makedonika.886](https://doi.org/10.12681/makedonika.886)

Copyright © 2014, Αθ. Ε. Καραθανάσης

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Καραθανάσης Α. Ε. (2004). Δημήτριος Άγγ. Παπάζης, Ο Μητροπολίτης Αθανάσιος Μεγακλής (1848-1909). *Μακεδονικά*, 34(1), 430-434. <https://doi.org/10.12681/makedonika.886>

ἐνισχυθεί και μέ άλλους συνεργάτες, παλαιούς και νέους παλαιογράφους και μελετητές χειρογράφων, που θά δημοσιεύουν στό ειδικό αυτό περιοδικό, τό *Ἀπό-φωνής*, τά ἀποτελέσματα τῶν ἐρευνῶν τους.

Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

ΑΘ. Ε. ΚΑΡΑΘΑΝΑΣΗΣ

Δημήτριος Ἄγγ. Παπάζης, *Ὁ Μητροπολίτης Ἀθανάσιος Μεγακλῆς (1848-1909)*, Θεσσαλονίκη 2001, σσ. 335.

Πρόσωπα και γεγονότα συνδεδεμένα μέ τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο και τή Μακεδονία ἀπέτελεσαν τά τελευταῖα χρόνια ἀντικείμενο μελέτης ἀπό τοὺς ἐρευνητές και ἀνέδειξαν τό ἐνδιαφέρον του πρώτου γιά τή Μακεδονία και ἰδιαίτερος σέ κρίσιμες στιγμές γιά τήν τύχη της. Ὑπενθυμίζουμε τά συνέδρια γιά τόν Ἰωακείμ τόν Γ' τόν Μεγαλοπρεπῆ, τόν μητροπολίτη Θεσσαλονίκης Γεννάδιο Ἀλεξιάδη, που ὀργανώθηκαν ἀπό τόν Δῆμο Θεσσαλονίκης, τό Τμήμα Ποιμαντικής και Κοινωνικής Θεολογίας του Α.Π.Θ., τό Ἰδρυμα Ἐθνικοῦ και Θρησκευτικοῦ Προβληματισμοῦ και τήν Ἱ. Μητρόπολη Θεσσαλονίκης. Ἔτσι, εἶναι καλοδεχόμενη κάθε μελέτη ἀναφερόμενη σέ συναφῆ θέματα, ἰδίως μάλιστα ὄταν αὐτή βασίζεται σέ πρωτογενές ὕλικό, που δίδει πληρέστερη τήν εἰκόνα τῆς ἐποχῆς, συνδεδεμένη, ἐνίοτε, και μέ ἐπίκαιρα θέματα. Τέτοιο χαρακτήρα ἔχει ἡ λαμπρή μελέτη του νέου ἐρευνητή κ. Δ. Ἀ. Παπάζη που ἀσχολεῖται μέ τόν βίο και τό ἔργο του μητροπολίτου Σισανίου και Σιατίστης Ἀθανασίου Μεγακλῆ (1848-1909), ὁ ὁποῖος διεποιεμένη τήν ἐν λόγῳ μητρόπολη τῆ δεκαετία 1882-1893, γιά νά μεταθεθεῖ ἔπειτα στήν κρίσιμη γιά τήν ἐποχή μητρόπολη Θεσσαλονίκης (1893-1903), και νά κλείσει μαζί μέ τήν ἐκκλησιαστική σταδιοδρομία του και τόν σύντομο, σχετικῶς, βίο του ὡς Γέρον Κυζίκου (1903-1909). Ὁ συγγρ. στά πέ- νε κεφάλαια του βιβλίου του, τό ὁποῖο, σημειωτέον, εἶναι ἡ διδακτορική διατριβή του στό Τμήμα Θεολογίας του Α.Π.Θ. ὑπό τήν ἐποπτεία του καθηγητοῦ κ. Ἀπ. Γλαβίνα, παρακολουθεῖ καταλεπτῶς τήν πορεία του Ἀθανασίου Μεγακλῆ ἀπαιτεῖ κυριολεκτικῶς νά μὴν του διαφύγει ἡ παραμικρή λεπτομέρεια, ἡ ὁποία κουράζει τόν ἀναγνώστη ἀλλ' εἰς τόν ἴδιο καιρό εἶναι και χρήσιμη στόν ἐρευνητή που ἐνδιαφέρεται και πολλές φορές, ἀξιοποιεῖ αὐτές τίς ἡσσονος σημασίας λεπτομέρειες.

Στό πρώτο κεφάλαιο ὁ κ. Δ. Παπάζης ἀσχολεῖται μέ τήν καταγωγή και τίς σπουδές του Μεγακλῆ: γέννηση στήν Ἀδριανούπολη τό 1848, σπουδές στό λαμπρό Γυμνάσιο της, συνέχιση τους στήν Ἱ. Θεολογική Σχολή τῆς Χάλκης, χειροτονία του σέ κληρικό, οἱ συνταξιώτες του, ἡ ἐφεση του στή βυζαντινὴ μουσική και στό κήρυγμα, ἡ ἐπιλογή του ἀπό τό Πατριαρχεῖο γιά τόν βαθμό του ἱεροδικόνου, ἡ προαγωγή του σέ ὑπογραμματέα τῆς Ἱερᾶς Συνόδου, ἡ θητεία του ὡς γραμματέως τῆς Ἐθνουσυνελεύσεως, ἀλλά και αὐτή του ἀρχιγραμματέως τῆς Συνόδου (1876), ἡ ἐξαρχική ἀποστολή του στήν Κρήτη, οἱ ὑποψηφιότητές του στή μητρόπολη Θεσσαλονίκης (1878), ἡ προαγωγή του ὡς Μ. Πρωτοσυγγέλλου ἀπό τόν Πατριάρχη Ἰωακείμ Γ', ὁ χειρισμός του ζητήματος τῆς μητροπόλεως Ἀδριανουπόλεως που προκλήθηκε ἀπό τοὺς Ἐξαρχικούς στήν πατρίδα του και σέ βάρος του μητροπολίτου Διονυσίου (1879) εἶναι ἀπό τά θέματα που ἀπασχολοῦν τόν κ. Δ. Παπάζη. Ἡ μελέτη τους, ὡς ἐλέχθη, εἶναι λεπτομερῆς και ἡ ἀξιοποίηση του ἀρχαικοῦ ὕλικου ἐπιτυχής. Ὁ συγγρ. παραθεθεῖ καθετί που ἀφορᾶ στήν παρουσία του Ἀθανασίου Μεγακλῆ στήν πατριαρχική αὐλή, τά ποιμαντικά και οἰκονομικά ζητήματα, τήν ἐκκλησιαστική εὐταξία και τήν τήρηση του

τυπικοῦ, τῆ διοίκηση τῶν ἐνοριῶν, τὴν ἐξομάλυνση τῶν σχέσεων τοῦ Θρόνου μὲ τοὺς Τούρκους, τὴν ἐκπροσώπηση τοῦ Πατριάρχου, τὸ ἐνδιαφέρον του γιὰ τὴ Θεολογικὴ Σχολὴ τῆς Χάλκης.

Στὸ τρίτο κεφάλαιο ὁ συγγρ. ἀσχολεῖται μὲ τὴν ἐκλογή τοῦ Μεγαλῆ ὡς μητροπολίτου Σιασίου καὶ Σιατίστης (Φεβρ. 1882)· ὕστερα δηλαδὴ ἀπὸ ἐνδεκαετῆ ὑπηρεσία στὸ Φανάρι· καταγράφει στὸ κεφάλαιο αὐτὸ τὰ τῆς ἐνθρονίσεως, τὴ διαποιμάνση τῆς μητροπόλεως μὲ τὴν τακτοποίηση, σὲ συνεργασία μὲ τοὺς δημογέροντες τῆς Σιάτιστας, τῶν ἐκκρεμοτήτων τοῦ προκατόχου του Ἀγαθαγγέλου Στεφανάκη, τὸ ἐνδιαφέρον του γιὰ τὴν παιδεία· ἀσχολήθηκε, ὡσαύτως, μὲ τὴν ἐπιλογή ἱκανῶν λαϊκῶν καὶ κληρικῶν γιὰ τὰ σχολεῖα καὶ τὶς ἐνορίες τῆς ἐπισκοπῆς του, τὸ πνευματικὸ δικαστήριον, τὴ διαχείριση ὑποθέσεων σὲ σχέση μὲ τὶς τουρκικὰς ἀρχάς, τὸν ἀγῶνα του γιὰ τὴν ἀνέγερση ἐκκλησιῶν, τὴ συντήρηση μονῶν, τὴν εἰρηνευστὴ τῶν ἐρίδων γιὰ τὴ διεκδίκηση βουκοτόπων. Ἄξια σημειώσεως εἶναι ἡ συμβολὴ του στὴν ἰδρυση τοῦ Τραμπαντζεῖου Γυμνασίου, παρὰ τὴ διαμάχη τῶν προυχόντων τῆς χώρας καὶ τῆς λαϊκῆς μερίδος τῶν Γερασιῶν, κατὰ τὴ γνωστὴ γεωγραφικὴ διαίρεση τῆς Σιάτιστας σὲ Χώρα καὶ Γεράνεια. Τὰ ἀφοροῦντα μάλιστα στὴν ἰδρυση τοῦ Τραμπαντζεῖου ἐκθέτει λεπτομερικῶς ὁ συγγρ. καὶ καλῶς πράττει, ἐφ' ὅσον ἡ ἱστορία τοῦ Τραμπαντζεῖου σημαδεύει τὴν παιδευτικὴ ἀνέλιξη τῆς Δυτ. Μακεδονίας καί, ὡς ἐλέχθη ὁ ρόλος τοῦ Μεγαλῆ στὰ καθέκαστα τῆς ἰδρύσεώς του ἦταν καθοριστικὸς.

Ἀπὸ τὴ σύνολοι δεκαετῆ θητεία του στὴ Σιάτιστα τὰ τρία ἔτη 1888-1891 ἦταν ἀπῶν, ἐκλεγείς ἀριστίνδην συνοδικός, χωρὶς ἀσφαλῶς νὰ παύσει ἐνδιαφερόμενος γιὰ τὴ μητρόπολὸν του, τὴ διοίκηση τῆς ὁποίας ἀσκοῦσαν ἀνθρωποὶ τῆς ἐμπειροσύνης του. Ἡ ἐποχὴ ἦταν δύσκολη καὶ γιὰ τὴ Μακεδονία ποὺ ταλαιπωρεῖτο ἀπὸ τὴ δράση τῶν Ἑξαρχικῶν, ἀλλὰ καὶ γιὰ τὸ Πατριαρχεῖο τὸ ὁποῖο περνοῦσε τὴν περιπέτεια τοῦ προνομιακοῦ ζητήματος. Ἐκείνη μάλιστα τὴν περίοδο ἀνατέθηκε στὸν Μεγαλῆ ἡ προεδρία τῆς Πατριαρχικῆς Κεντρικῆς Ἐκπαιδευτικῆς Ἐπιτροπῆς, ἡ ὁποία προσέφερε πολλὰς ὑπηρεσίας στὴν παιδεία τοῦ ἀλύτρωτου ἑλληνισμοῦ καὶ γιὰ τὴν ὁποία πρέπει ταχέως νέος ἐρευνητῆς νὰ ἀσχοληθεῖ καὶ νὰ φέρει στὸ φῶς τὸ μέγα ἔθνικόν ἐργον ποὺ αὐτὴ ἐπετέλεσε. Παρὰλλήλως, στὸν Ἀθανάσιον Μεγαλῆ, πάντα ὑπὸ τὴν ἰδιότητα τοῦ συνοδικοῦ, τοῦ εἶχε ἀνατεθεῖ ἡ προεδρία τῆς ἐφορείας τῆς Πατριαρχικῆς Μεγαλῆς τοῦ Γένους Σχολῆς (Μάϊος 1888), αὐτῆς Πατριαρχικῆς Μουσικῆς Σχολῆς καὶ ὁ διορισμὸς του ὡς μέλος τῆς ἐφορείας τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τῆς Χάλκης. Ἀσχολήθηκε, ὡσαύτως, μὲ τὸ γνωστὸ περιοδικὸν *Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια*, τοῦ ὁποίου χρημάτισε πρόεδρος τῆς ἐπιτροπῆς καὶ ἀντιλαμβάνεται κανεὶς τὴν προσφορὰ τοῦ Μεγαλῆ στὴν πορεία τοῦ περιοδικοῦ αὐτοῦ κατὰ τὴν πρώτη περίοδο τῆς κυκλοφορίας του. Τὴν ἴδια δραστηριότητα ἐπέδειξε καὶ ὡς πρόεδρος τῆς ἐπιτροπῆς τοῦ πατριαρχικοῦ τυπογραφείου. Ἀσχολήθηκε, ὡσαύτως, ὁ Ἀθανάσιος καὶ μὲ τὰ Ἐθνικὰ Φιλανθρωπικὰ καταστήματα ποὺ ἀπετέλεσαν τὸν ἄξονα τῆς φιλανθρωπικῆς δραστηριότητος τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, καὶ ὑπηρετῆσε ὡς μέλος τὸ Διαρκὲς Μικτὸν Συμβούλιον, τὸ Πατριαρχικὸν Ἐκκλησιαστικὸν Δικαστήριον, τοῦ ὁποίου ὑπῆρξε πρόεδρος, τὸ Ἐθνικὸν Ταμεῖον, τὴν ἐπιτροπὴν τοῦ πατριαρχικοῦ ναοῦ καὶ τοῦ ἀγιάσματος τῶν Βλαχερνῶν, τῆς ὁποίας διετέλεσε πρόεδρος. Ὅλες αὐτὲς οἱ ὑπηρεσίαι τοῦ Ἀθανασίου Μεγαλῆ πρὸς τὸ Γένος καὶ τὸ Πατριαρχεῖον ἐξετάζονται μὲ κάθε λεπτομέρεια ἀπὸ τὸν κ. Δ. Παπάξην.

Στὸ τέταρτον κεφάλαιον ἐξετάζεται ἡ περίοδος 1893-1903 ὁπότε ὁ Ἀθανάσιος Μεγαλῆς ἦταν μητροπολίτης Θεσσαλονίκης· ἐδῶ ὁ συγγρ. παρακολουθεῖ τὴν ἐκκλησιαστικὴν πολιτικὴν του σὲ μίαν ἐποχὴν ποὺ ἡ Ἑλληνικὴ Κοινότης ἦταν διηρημένη

Ξε αιτίας τῶν ἐρίδων μεταξύ τῆς λαΐκῆς μερίδος ἀπὸ τῆ μιά καί τὴν ἡγετικὴ ἀπὸ τὴν ἄλλη, στὸ μέσο τῶν ὁποίων ἐρίδων εὐρέθη καὶ ὁ μητροπολίτης καὶ φαίνεται ὅτι αὐτὴ ἡ ἔρις συνεχίσθηκε ὡς τὸ 1903, ὁπότε κατέστη Γέρον Κυζίκου ἦταν ἄλλωστε καὶ τὸ ζήτημα τοῦ νέου κοινοτικοῦ κανονισμοῦ τῆς Θεσσαλονίκῆς, τὸ ἐκλογικὸ σύστημα (κατ' ἐνορίας ἢ καθολικὴ ψηφοφορία), οἱ διαμάχες τῶν παρατάξεων ἐντὸς τῆς κοινότητος, ὁ πόλεμος τῶν φυλλαδίων τῶν δύο παρατάξεων, ἕνας ἀτελείωτος ἀριθμὸς ἐνεργειῶν ἀπὸ τὶς δύο πλευρὲς ποὺ βασάνισε τὴν κοινότητα, καὶ σέ καιροὺς μάλιστα κορίσμου γι' αὐτὴν, οἱ σχέσεις μέ τὶς τουρκικὲς ἀρχές, τοὺς συνοίκους Ἑβραίους, καὶ τοὺς Βουλγάρους Ἑξαρχικούς, τοὺς γειτονικοὺς ἐπισκόπους ποὺ μέ πρόεδρο τὸν ἴδιο τὸν Μεγακλῆ, ὡς μητροπολίτη Θεσσαλονίκῆς, ἀπάρτιζαν τὴν Ἐπισκοπικὴ Σύνοδο Θεσσαλονίκῆς. Μὲ τοὺς τελευταίους ὁ Ἀθανάσιος Μεγακλῆς συνεργάσθηκε γιὰ τὴν ἀναχαίτιση τῆς βουλγαρικῆς προπαγάνδας ποὺ δροῦσε ἐπικίνδυνα γιὰ τὸν ἑλληνισμὸ στὴν περιφέρεια τῆς Θεσσαλονίκῆς καὶ ποὺ διεκδικοῦσε ἐκκλησίες, σχολεῖα, κομητήρια, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀναχαίτιση τοῦ σερβισμοῦ, τῆς ρουμανικῆς προπαγάνδας στὴ Μακεδονία, ἀλλὰ καὶ τῆς Οὐνίας. Ἡ ἀντιμετώπιση τῶν ξένων προπαγανδῶν ἐκ μέρους τοῦ Μεγακλῆ γινόταν μέ βάση τὶς ὁδηγίες τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, μολονότι ὑπῆρξε περίπτωσις ποὺ ὁ Ἀθανάσιος ἐνεργοῦσε παρὰ τὶς ὁδηγίες τοῦ Πατριαρχείου, σ' ὅ,τι ἀφοροῦσε στὴν περίπτωσις τῆς ἐπισκοπῆς Πέτρας ποὺ καταργήθηκε μέ τὸν Συνοδικὸ Τόμο τῆς 9 Ἰουνίου 1896 καὶ στὴν ὁποία κατάργηση ἀντιδρούσε ὁ Ἀθανάσιος καὶ μέ τὴν ιδιότητα τοῦ Προέδρου τῆς Ἐπισκοπικῆς Συνόδου Θεσσαλονίκῆς, στὴν ὁποία ὑπέκειτο, μαζί μέ ἄλλες γειτονικὲς, καὶ ἡ ἐπισκοπὴ Πέτρας. Καὶ δὲν ἦταν λίγες οἱ περιπτώσεις ποὺ ὁ Ἀθανάσιος, ὅπως καὶ οἱ προκάτοχοί του, ἀντιμετώπισαν δυσκολίες ἀπὸ τὴ στάση τῶν ἐπισκόπων στὴ διοίκηση τῆς Ἐπισκοπικῆς Συνόδου –βλ. γιὰ παράδειγμα τὸ πρόσφατο βιβλίον μας, σέ συνεργασία μέ τὸν π. Γεώργιο Τριανταφυλλίδη, *Ἰωακείμ, μητροπολίτης Θεσσαλονίκῆς, Ἡ ἐπίσημος ἀλληλογραφία (1872-1874)*, ἐκδ. Κυριακίδη, Θεσσαλονικὴ 2002.

Ἐνδιαφέρον εἶναι καὶ τὸ ὑποκεφάλαιο ποὺ ἀναφέρεται στὴν ἐκπαιδευτικὴ δραστηριότητα τοῦ Ἀθανασίου, τὶς ἐνεργειές του γιὰ τὴ λειτουργία τῶν σχολείων, τὴν πρόσληψη καὶ μισθοδοσία τῶν ἐκπαιδευτικῶν, τὴν ἀνέγερσις νέων, τὰ προγράμματα, τὴν συνεργασία μέ τὸ Πρόξενεῖο Θεσσαλονίκῆς, τὴν ἀντιμετώπιση τῶν ξένων προπαγανδῶν (ἑξαρχικῆς, σερβικῆς, ρουμανικῆς κ.ἄ.) κυρίως στίς γειτονικὲς ἐπισκοπές, μέ τοὺς ἐπισκόπους τῶν ὁποίων, γιὰ τὴν ἀντιμετώπισή τους, ὁ Ἀθανάσιος εὐρισκόταν σέ ἐπικοινωνία. Σημειωτέον ὅτι ἀπὸ τὴν ὑπερέχουσα θέση του, ὡς μητροπολίτου Θεσσαλονίκῆς, ὁ Ἀθανάσιος φροντίζε καὶ γιὰ τὴ διευθέτηση ποικίλων προβλημάτων τῶν μητροπόλεων Βοδενῶν, Μελενίκου, Σερρών, Δεβρών καὶ Βελεσοῦ. Στὴν ἴδια γραμμὴ ἔπαιζε ὁ Ἀθανάσιος γιὰ τὴ λειτουργία τοῦ Πατριαρχίου Οἰκοτροφείου, τῶν περιθάλψῃ τῶν σπουδαστῶν τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τῆς Χάλκης, ὅταν αὐτὴ διέκοψε τὴ λειτουργία της τὸ 1894 λόγω τοῦ ἐπισυμβάντος σεισμοῦ, τὴν καλύτερη κυκλοφορία τῆς ἐφημερίδος *Φάρος τῆς Μακεδονίας* στὴν περιφέρεια, ἀλλὰ καὶ ἄλλων χριστιανικῶν ἐντύπων, τὴ μόρφωση γιὰ τὴν κλήρον μέσω ἱερατικῶν σχολῶν, μία τῶν ὁποίων θὰ λειτουργοῦσε στὴ Μονὴ Βλατάδων καὶ γιὰ τὴν ἴδρυσή της πολὺ ἐργάσθηκε ὁ Ἀθανάσιος. Καὶ ἐδῶ ὁ κ. Δ. Πατάζης ἐργάσθηκε μέ μεθοδικότητα καὶ μέ τὴν πληθωρικὴ παράθεσις τῶν πηγῶν του ἔδωσε μίαν σαφῆ εἰκόνα τῶν ἐκπαιδευτικῶν δρωμένων στὴ Θεσσαλονικὴ καὶ στὴν περιφέρεια. Περιμένουμε, βεβαίως, καὶ τὴ δημοσίευσή τῆς διατριβῆς τοῦ κ. Εὔστ. Βαζαρογλου, γιὰ τὰ σχολεῖα τῆς Θεσσαλονίκῆς καὶ τῆς περιφέρειας της –μέ βάση τοὺς κώδικες τῶν σχολείων (1860-1912).

Ἐξίσου ἐνδιαφέρον εἶναι καὶ τὸ ὑποκεφάλαιο *Κοινωνικὴ προσφορά*, ὅπου ὁ κ. Δ.

Παπάζης κάμει λόγο στή συμβολή τοῦ Ἀθανασίου στήν ἀνέγερση τοῦ Παπαφείου μέ τίς ποικίλες ἐνέργειές του στό Πατριαρχεῖο καί στίς τουρκικές ἀρχές, ἀπό τίς ὁποῖες ἀντιμετώπισε πολλές δυσκολίες, τή συνεργασία του μέ τόν ἀρχιεπίσκοπο Ξ. Παιονίδη, τή δημογεροντία καί τοὺς ἐφόρους· τό αὐτό ἰσχύει καί γιά τή συνέχιση τῆς εὐρυθμης λειτουργίας τοῦ Χαρσιείου Γηροκομείου, ἀλλά καί γιά τή συμβολή του στήν ἴδρυση διαφόρων φιλανθρωπικῶν, φιλεκπαιδευτικῶν ἀδελφοτήτων καί λοιπῶν σοματιέων (π.χ. Ὁμίλος Φιλομουσῶν, Σύνδεσμος ἑρασιτεχνῶν, Ὁρφεὺς) καί τή συνεργασία του μέ παλαιότερους συλλόγους (Φιλεκπαιδευτικὸς Σύλλογος Θεσσαλονίκης, Φιλόπτωχος ἀδελφότης κυριῶν) καί ὁμόλογους τους στήν περιφέρεια τῆς πόλεως, σέ συνεργασία μέ τοὺς γνωστούς συλλόγους τῆς ΚΠόλεως (π.χ. Ἀγαπάτε Ἀλλήλους). Ὁ συγγρ. ἀσχολεῖται, ὡσαύτως, καί μέ τόν ρόλο τοῦ Ἀθανασίου στό πνευματικὸ δικαστήριο σέ θέματα ἀφορῶντα στό οἰκογενειακὸ δίκαιο, τή διοίκηση τῶν ἐνοριῶν, τίς σχέσεις του μέ τή δημογεροντία.

Πολυσέλιδο εἶναι τὸ ὑποκεφάλαιο *Ὁ Ἀθανάσιος καὶ ὁ Οἰκοιμενικὸς Θρόνος* (σσ. 183-218), ὅπου περιγράφεται ἡ σχέση του μέ τοὺς τέσσερις πατριάρχες τῆς περιόδου 1891-1912 ἰδιαίτερος μέ τόν Ἰωακεῖμ Γ' καί τόν προστάτη του Διονύσιο Ε' καί μάλιστα κατά τὴν ἐποχὴ τῶν ἐρίδων μεταξὺ ἰωακειμικῶν καί τῶν ἀντιπάλων του. Ὁ κ. Δ. Παπάζης ἐρευνᾷ τὴ στάση τῶν πατριαρχῶν ἐναντι τοῦ Ἀθανασίου ἰδιαίτερος στά πλαίσια τῆς λειτουργίας τῆς Ἐπισκοπικῆς Συνόδου, ἡ προεδρία τοῦ ὁποῖου σ' αὐτὴν ἀμφισβητήθηκε κατὰ καιροὺς ἀπὸ ἐπισκόπους τῆς μέ καταγγελίες σέ βάρος του στό Πατριαρχεῖο· τό αὐτὸ παρατηρήθηκε, κατὰ καιροὺς, καί ἀπὸ μέρους ὀρισμένων κοινοτικῶν παραγόντων. Σημειωτέον ὅτι σέ ὅλες τίς περιπτώσεις τό Πατριαρχεῖο στήριζε τόν Ἀθανάσιο, ἰδιαίτερος ὁ Ἰωακεῖμ ὁ Γ' κατὰ τὴν ἑνδεκαετὴ δευτέρη πατριαρχία του (1901-1912). Στὴν ἴδια συνάφεια ἐντάσσεται καί τὸ θερμὸ ἐνδιαφέρον τοῦ Ἀθανασίου γιά τὴν Ἱ. Θεολογικὴ Σχολὴ τῆς Χάλκης καί οἱ συχνές παρεμβάσεις του γιά ποικίλα οἰκονομικὰ θέματα τοῦ Πατριαρχείου (Ἐθνικὸ Ταμεῖο, ἐπιχορήγηση, Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια, πατριαρχικὲς μονές στὴ Μακεδονία, ἐξαρχικὲς ἀποστολές κ.λπ.).

Στὸ πέμπτο κεφάλαιο τῆς διατριβῆς του ὁ συγγρ. ἐξετάζει τόν Ἀθανάσιο Μεγαζλή ὡς μητροπολίτη στὴ γεροντικὴ μητρόπολη Κυζίκου, πού ἦταν οὐσιαστικῶς προαγωγὴ του. Ὁ Ἀθανάσιος ἀσχολήθηκε μέ τὴν τακτοποίηση τῶν οἰκονομικῶν τῆς, καί ἰδιαίτερος τῶν κοινοτήτων τῆς (Ἀρτάκη, Πάνορμος, Δαρδανέλλια, Πέραμος, Βίγα κ.ἄ.) πού ἀνέχονταν σέ ἐξήντα πέντε, τὴ διευθέτηση ζητημάτων ἐκκλησιῶν, μονῶν, σχολείων, κοινωνικῆς προνοίας, ἰδιωτικῶν ὑποθέσεων, ἐκκλησιαστικῶν δικαστηρίων, ἀγιορειτικῶν μετοχιῶν. Τὴν ἴδια δραστηριότητα ἐπέδειξε, ὡς Γέρον Κυζίκου, ὁ Ἀθανάσιος καί ὡς συνοδικὸς τὴν περίοδο 1904-1909, ἔτος κατὰ τό ὁποῖο (1909) ἀπεβίωσε σέ ἡλικία 61 ἐτῶν. Χαρακτηριστικὸ εἶναι αὐτὸ πού ἔγραψε ἡ *Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια* ὡς νεκρολογία: *ὁ ἀείμνηστος Ἀθανάσιος ὁ Κυζίκου λείπει μνήμην ἐμπείρου καί νοημονεστάτου ἀρχιερέως, ἧτις εἰς τοὺς ἐν Μακεδονικαῖς ἐπαρχιαῖς ζώντας ἐπὶ πολὺ ζῶσα θέλει διαμένει.*

Ἡ ὥραία καί ἐνδιαφέρουσα αὐτὴ μονογραφία-διατριβὴ τοῦ κ. Δημ. Παπάζη κατακλείεται μέ τὰ συμπεράσματα (ἀνασκόπηση δηλ. τοῦ ὅλου ἔργου τοῦ Ἀθανασίου), τὴν ἀγγλικὴν περίληψη, τὸ Παράρτημα, στό ὁποῖο δημοσιεύονται ἀνέκδοτα κείμενα δύο ὁμίλιες ὡς ἱεροδιάκονος στὴν Θεολογικὴ Σχολὴ Χάλκης, ὑπόμνημα τῆς ἐκλογῆς, προσφωνήσεις καί βιβλιογραφία, αὐτόγραφα τοῦ Ἀθανασίου καί τέλος τὸ Εὐρετήριο.

Τελικῶς ὁ κ. Δ. Παπάζης συνθέσε μία μονογραφία-διατριβὴ ἀξιοποιώντας κατὰ τὸν καλύτερο τρόπο τό πλούσιο ἀρχεακὸ ὕλικό σέ συνδυασμὸ μέ τὴ λοιπὴ ἐκδε-

δομένη βιβλιογραφία. Ἡ συνδυαστική τῶν πηγῶν ἀπό τόν συγγρ. ὑπῆρξε ἀπολύτως ἄγρογη καί, κατά συνέπειαν, ἐπιτυχής. Κόπωση προκαλεῖ, ἐνίοτε, ἡ λεπτομερής καταγραφή μιᾶς ἐκάστης πτυχῆς τῆς δραστηριότητος τοῦ βιογραφουμένου· τόν παρακολουθεῖ λεπτό πρὸς λεπτό, ἀντὶ νά ἀφομοιώνει ἐνόητες τῆς δράσεώς του. Αὐτό εἶναι καί τό μειονέκτημά του. Ἡ βιβλιογραφία εἶναι ἐξαντλητική, τό ἀρχαιολογικὸ πλουσιότατο, ὁ συνδυασμὸς τῶν πηγῶν, ὡς ἐλέχθη, ἐπιτυχής. Μακάρι νά εἶχαμε τέτοιες μονογραφίες γιὰ τέτοιες προσωπικότητες πού ἔδρασαν στή Μακεδονία στήν κρίσιμη πεντηκονταετία 1860-1910.

Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

ΑΘ. Ε. ΚΑΡΑΘΑΝΑΣΗΣ

Müfide Pekin - Çimen Turan, *Mübadele Bibliyografyası. Lozan nüfus mübadelesi ile ilgili yayımlar ve yayımlanmamış çalışmalar* (Βιβλιογραφία τῆς ανταλλαγῆς τῶν πληθυσμῶν. Ἐκδομένες καὶ ἀνέκδοτες μελέτες σχετικές με τὴν ανταλλαγὴ τῶν πληθυσμῶν τῆς συνθήκης τῆς Λωζάννης), ἐκδ. Lozan Mübadilleri Vakfı, İstanbul 2002, σσ. 207.

Τα τελευταῖα χρόνια στὴν Τουρκία ἔχει παρατηρηθεῖ ἀξιόλογη συγγραφικὴ δραστηριότητα γύρω ἀπὸ τὰ θέματα τοῦ ἐλληνισμοῦ τῆς Κωνσταντινούπολης, τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καὶ τοῦ Πόντου. Ἐδῶ οἱ συγγραφεῖς γιὰ πρώτη φορὰ φέρνουν στο φῶς τῆς δημοσιότητος ἕναν βιβλιογραφικὸ ὁδηγὸ πού ἀφορᾷ στὸν ἐλληνικὸ καὶ τουρκικὸ πληθυσμὸ στὶς ἀρχές τοῦ 20οῦ αἰῶνα καὶ τὴν ἀνταλλαγὴ τῶν πληθυσμῶν πού υπογράφηκε μεταξύ Ἑλλάδας καὶ Τουρκίας στὴ Λωζάννη τὸ 1923. Παρουσιάζουν περισσότερες ἀπὸ 1.100 μελέτες ἢ ἀνέκδοτες ἐργασίες (μεταπτυχιακές καὶ διδακτορικές διατριβές, πού υποβλήθηκαν στὰ πανεπιστήμια τῆς Τουρκίας) καὶ 600 ἀρθρα στὴν τουρκική, ἀγγλική, γαλλική, ἰταλική καὶ ἐλληνική γλῶσσα (με λατινικούς χαρακτήρες).

Ἡ συγγραφὴ τοῦ ἔργου ἀπαιτῆσε πολὺ χρόνο, κόπο καὶ συντάχθηκε με προσωπική. Τὴν ἐκδόσή του ἀνέλαβε τὸ Ἴδρυμα Ἀνταλλαξίμων Λωζάννης, πού ἰδρύθηκε τὸ 2001 με σκοπὸ τὴ διατήρηση τῶν φιλικῶν δεσμῶν, τὴν ἀνάπτυξη φιλίας καὶ συνεργασίας μεταξύ Ἑλλάδας καὶ Τουρκίας, τὴν ἐρευνα, τὴ συγκέντρωση ἀρχαιολογικοῦ υλικοῦ, τὴν καταγραφή καὶ παρουσίασή του, καθὼς καὶ τὴ διάσωση τῆς πολιτιστικῆς καὶ πνευματικῆς κληρονομίας τῶν μουσουλμάνων προσφύγων τῆς Ἑλλάδας οἱ ὁποῖοι ἐγκαταστάθηκαν στὴν Τουρκία. Γιὰ τὴν περαιτέρω ἀνάπτυξη τοῦ Ἰδρυματος, στὶς ἀρχές τοῦ 2002, ἰδρύθηκε σύλλογος με τὴν ἐπωνυμία «Σύλλογος Ἀνταλλαξίμων Λωζάννης».

Ἡ ἀξιόλογη αὐτὴ ἐργασία παρουσιάζει μελέτες οἱ ὁποῖες ἀναφέρονται, πρὶν καὶ μετὰ τὴν ἀνταλλαγὴ τῶν πληθυσμῶν, στούς Ἕλληνες καὶ Μουσουλμάνους πρόσφυγες, ἐκ τῶν ὁποῖων οἱ πρῶτοι ἐγκαταστάθηκαν στὴν Ἑλλάδα καὶ οἱ δεῦτεροι στὴν Τουρκία. Περιέχει πολλὰ βοηθήματα πού ἀφοροῦν στὴ Μακεδονία, κυρίως τὴ Θεσσαλονίκη, πού ἦταν ἡ πρωτεύουσά της, τὴ Δράμα καὶ ἄλλες πόλεις, τὸν Μακεδονικὸ Ἀγώνα, τὰ γεγονότα (28-29 Ἀπριλίου 1903) τῆς Θεσσαλονίκης, τὶς ἐκβολές τοῦ 1919, τοὺς Τούρκους, Ἕλληνες καὶ Βούλγαρους κατοίκους τῆς καὶ τὴν ἀνταλλαγὴ τῶν πληθυσμῶν (1923). Ἀξιοσημείωτη εἶναι ἡ μελέτη τοῦ Turgut İksal, «Makedonya üzerinde oynanan oyunlar ve bilinmeyen bir nüfus sayımı» (Παιχνίδια τῶν παίχτηκαν στὴ Μακεδονία καὶ μίᾳ ἄγνωστη ἀπογραφή τοῦ πληθυσμοῦ), *Türk Tarihi Dergisi* 7 (1971) 13-20, πού ἀφορᾷ σὲ γεγονότα πού διαδραματίστηκαν στὴ Μακεδονία καὶ σὲ μίᾳ ἀνέκδοτη στατιστικὴ τοῦ πληθυσμοῦ της. Ὡς γνωστὸν στὴ Μακεδονία μετὰ τὴ μιζρασιατικὴ καταστροφὴ ἐγκαταστάθηκε (1922-1924) ἕνα μεγάλο μέρος τῶν προσφύγων σὲ διάφο-